

QIMMATLI QOG'OZLAR BOZORI MOLIYA BOZORINING TARKIBIY QISMI SIFATIDA

Begmatova Shaxlo Faxriddin qizi

Toshkent moliya instituti

Moliya bozori +99897 765 69 96

Annotatsiya: Ushbu maqolada qimmatli qog'ozlar bozori to'g'risida ma'lumotlar, Qimmatli qog'ozlar bozori moliya bozorining tarkibiy qismi ekanligi xususida so'z yuritildi.

Kalit so'zlar: moliya, qimmatli qog'oz, bank, obligatsiya, chek, to'lov vositalari, kapital, pul

Qimmatli qog'ozlar - o'z egasiga mulkka egalik huquqini va daromad ko'rinishida muayyan pul summasini olish huquqini beradigan pul yoki tovar hujjatlari (aksiya, obligatsiya, akkreditiv, veksel, chek va boshqalar). Qimmatli qog'ozlar taqdim etuvchi yoki egasining ayrim huquqlari qayd etilgan maxsus tarzda rasmiylashtirilgan moliyaviy hujjat. Qimmatli qog'ozlar ma'lum shaxs nomiga yozilgan (ismli), dastlab sotib olgan shaxs nomiga yozilgan va uning roziligi bilan boshqa shaxsga o'tkaziladigan orderli va egasi yozilmaydigan (egasi ko'rsatilmaydigan) turlarga bo'linadi.

Qimmatli qog'ozlarning ayrim turlarining qisqacha tavsifi:

Obligatsiya - obligatsiya chiqargan shaxsdan belgilangan vaqtda o'z nominal qiymatini, shuningdek qiymatga yoki boshqa mulk huquqiga bo'lgan foizlarni olish huquqini tasdiqlovchi qimmatli qog'oz. Obligatsiyalar nominal qiymati teng va chiqarilish va sotib olish shartlari bir xil bo'lgan bir xil qimmatli qog'ozlardan iborat seriyali chiqariladi. Obligatsiyalar turlari: cheklangan tirajli, ro'yxatdan o'tgan, to'lovchi, foizsiz, foizsiz (maqsadli), erkin muomalada.

Tekshirish - joriy hisob varaq egasining bankka ko'rsatilgan summani ma'lum bir shaxsga yoki egasiga to'lovni to'lash to'g'risidagi bankning so'zsiz buyrug'ini o'z ichiga olgan hujjat. Sandiq tovarlar yoki xizmatlar haqini chek orqali to'laydigan yuridik yoki jismoniy shaxs, shu jumladan yakka tartibdagi tadbirkor.

Tekshirish turlari : tashuvchi - yuk tashuvchi, oddiy etkazib berish yo'li bilan berish; ro'yxatdan o'tgan - ma'lum bir kishiga; buyurtma - ma'lum bir shaxs foydasiga yoki uning buyrug'iga binoan.

Hisob varaq qonun hujjatlarida belgilangan tartibda tuzilgan va veksel egasiga belgilangan muddatda veksel beruvchiga belgilangan miqdorni to'lash to'g'risidagi shartsiz majburiyatni yoki tortmachining buyrug'ini o'z ichiga olgan hujjat.

Veksel qarzdor tomonidan chiqarilgan va imzolangan va belgilangan summani ma'lum bir kishiga o'z vaqtida to'lash majburiyatini yoki uning buyrug'iga binoan boshqa shaxsga to'lovchi va oluvchining ismi ko'rsatiladi.

Hisob varaq. U kreditorlar tomonidan imzolangan va imzolangan va kreditorning qarzdorga (to'lovchiga) belgilangan muddatda uchinchi shaxsga belgilangan summani to'lash to'g'risidagi buyrug'ini anglatadi. Pul o'tkazish yozuvi tugagandan so'ng, veksel topshirilgan shaxs (indossator) veksel bo'yicha da'vo bo'yicha barcha huquqlarga ega bo'ladi. Tasdiqlash veksel yoki unga birlashtirilgan varaqning orqa tomoniga yozilishi va indossator tomonidan imzolanishi va uning amal qilishiga biron bir shart bo'lmasligi kerak. Qarzdor vekselni to'lashdan yoki qabul qilishdan bosh tortganligi rasmiy to'lov hujjati bilan to'lanishi yoki qabul qilinmaganligini tasdiqlovchi hujjat bilan tasdiqlangan bo'lishi kerak.

Ulashish - aktsiyadorlik jamiyati kapitalida muayyan ulushning kiritilishining xavfsizlik dalili. Foydaning bir qismini dividend shaklida olish huquqini beradi.

Shu o'rinda qimmatli qog'ozlar bozori to'g'risida to'xtalib o'tishni joiz deb topdik.

Qimmatli qog'ozlar bozori (QQB) moliya bozorining bir qismidir (ssuda kapitali bozori bilan bir qatorda, valyuta bozori va oltin bozori). Fond bozorida o'ziga xos moliyaviy vositalar - qimmatli qog'ozlar sotiladi. Qimmatli qog'ozlar - bu hujjatlar belgilangan shakl va tasdiqlovchi tafsilotlar mulk huquqi, amalga oshirish yoki topshirish faqat ularning taqdimoti bilan mumkin. Qimmatli qog'ozlar bo'yicha bu mulkiy huquqlar ssuda va turli korxonalar tashkil etish, oldi-sotdi, mol-mulkni garovga qo'yish va boshqalar uchun pul berish bilan bog'liq. Shu munosabat bilan qimmatli qog'ozlar o'z egalariga belgilangan daromad olish huquqini beradi. Qimmatli qog'ozlarga qo'yilgan kapital aktsiyadorlik kapitali deb ataladi. Qimmatli qog'ozlar bozorda sotiladigan va aks ettiruvchi maxsus tovardir mulkiy munosabatlar... Qimmatli qog'ozlarni sotib olish, sotish, berish, garovga qo'yish, saqlash, meros qilib olish, hadya qilish, almashtirish mumkin. Ular pulning alohida funktsiyalarini (to'lov vositasi, to'lov vositalari) bajarishi mumkin. Ammo puldan farqli o'laroq, ular universal ekvivalent sifatida harakat qila olmaydi.

Qimmatli qog'ozlar bozorini davlat tomonidan tartibga solish qog'ozlar bu qimmatli qog'ozlar chiqarilishini ro'yxatdan o'tkazishdan tortib, davlat organlarining qimmatli qog'ozlar bozorini tartibga solish huquqlariga qadar bir qator sohalarda qimmatli qog'ozlar bozorida har bir professional ishtirokchining huquq va majburiyatlarini belgilovchi qonunlar va boshqa normativ hujjatlar talablarini bajarish maqsadida amalga oshiriladi.

Davlat nazorat organlarining vazifalari:

Emitentlarning, qimmatli qog'ozlar bozori professional ishtirokchilarining faoliyatiga va uning standartlariga majburiy talablarni belgilash;

Emissiyaviy qimmatli qog'ozlar chiqarilishlarini va prospektlarni ro'yxatdan o'tkazish va ularda nazarda tutilgan shartlar va majburiyatlarga rioya etilishini nazorat qilish;

Qimmatli qog'ozlar bozorida professional ishtirokchilar faoliyatini litsenziyalash;

Egalarining huquqlarini himoya qilish tizimini yaratish va qimmatli qog'ozlar bozorida professional ishtirokchilar tomonidan emitentlar va ularning huquqlariga rioya etilishini nazorat qilish;

Tegishli litsenziyasiz qimmatli qog'ozlar bozorida tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi shaxslarning faoliyatini taqiqlash va taqiqlash.

Beqaror moliyaviy ahvol va byudjet taqchilligi davlat va munitsipal qimmatli qog'ozlarning (asosan obligatsiyalar) keng tarqalishini oldindan belgilab qo'ydi. Ko'pgina korxonalarining to'lovga layoqatsizligi veksellardan foydalanishga olib keldi. Umuman olganda, moliya bozorining o'zgaruvchanligi bir qator surrogat qimmatli qog'ozlarning paydo bo'lishiga olib keldi.

Qimmatli qog'ozlar davlatning to'lov aylanmasida, investitsiyalarni safarbar etishda katta rol o'ynaydi. Muomaladagi qimmatli qog'ozlar majmui iqtisodiyotning tartibga soluvchi elementi bo'lgan fond bozorining asosini tashkil qiladi. Bu kapitalning erkin pul resurslariga ega bo'lgan investorlardan qimmatli qog'ozlar emitentlariga o'tishini osonlashtiradi. Qimmatli qog'ozlar bozori zamonaviy moliya bozorining eng faol qismi bo'lib, emitentlar, vositachilar va investorlarning turli manfaatlarini amalga oshirishga imkon beradi. RZB ning maqsadi to'plashdir moliyaviy resurslar va bozorning turli ishtirokchilari tomonidan qimmatli qog'ozlar bilan turli operatsiyalarni amalga oshirish orqali ularni qayta taqsimlash imkoniyatini ta'minlash, ya'ni. vaqtinchalik erkin harakatiga vositachilik qilish .

RCBning vazifalari quyidagilardan iborat:

Muayyan investitsiyalar uchun vaqtincha bo'sh moliyaviy resurslarni safarbar etish;

Xalqaro standartlarga javob beradigan bozor infratuzilmasini shakllantirish;

Rivojlanish ikkilamchi bozor;

Marketing tadqiqotlarini faollashtirish;

Mulk munosabatlarini o'zgartirish;

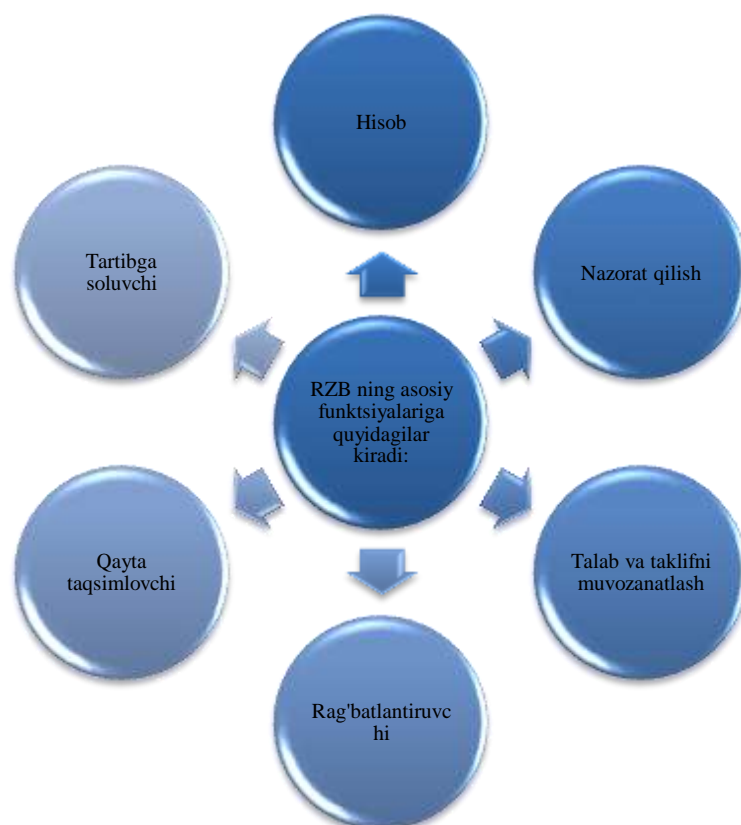
Bozor mexanizmi va boshqaruv tizimini takomillashtirish asosida aktsiyadorlik kapitali ustidan real nazoratni ta'minlash davlat tomonidan tartibga solish;

Investitsion risklarni kamaytirish;

Portfel strategiyalarini shakllantirish;

Narxlarni ishlab chiqish;

Rivojlanishning istiqbolli yo'nalishlarini prognozlash.

1-rasm. RZB ning asosiy funksiyalari

Buxgalteriya hisobi funksiyasi barcha turdagi qimmatli qog'ozlarning maxsus ro'yxatlarida (reestrlarida) majburiy hisobga olishda, shuningdek oldi-sotdi, garov, ishonch, konvertatsiya va boshqalar bilan tuzilgan birja bitimlarini qayd etishda namoyon bo'ladi. Nazorat funksiyasi bozor ishtirokchilari tomonidan qonun hujjatlariga rioya etilishini nazorat qilishni o'z ichiga oladi. Talab va taklifni muvozanatlash funksiyasi qimmatli qog'ozlar bilan operatsiyalarni amalga oshirish orqali moliya bozorida talab va taklif muvozanatini ta'minlashni anglatadi.

Rag'batlantiruvchi funktsiya yuridik va jismoniy shaxslarni RCB ishtirokchilari bo'lishga undashdir. Masalan, korxonani (aksiyalarni) boshqarishda ishtirok etish huquqini berish orqali daromad olish huquqi (obligatsiyalar bo'yicha foizlar, aksiyalar bo'yicha dividendlar), kapitalni to'plash imkoniyati va mulk (obligatsiyalar) egasi bo'lish huquqi.).

Qayta taqsimlash funktsiyasi mablag'larni (kapitallarni) korxonalar, davlat va aholi, tarmoqlar va hududlar o'rtasida qayta taqsimlashdan (qimmatli qog'ozlar muomalasi orqali) iborat. Federal, mintaqaviy, mintaqaviy va mahalliy byudjetlarning taqchilligini davlat va shahar qimmatli qog'ozlarini chiqarish va ularni sotish orqali moliyalashtirishda korxonalar va aholining bo'sh moliyaviy resurslari davlat foydasiga qayta taqsimlanadi.

Tartibga solish funktsiyasi turli ijtimoiy jarayonlarni tartibga solishni anglatadi. Masalan, qimmatli qog'ozlar bilan operatsiyalarni amalga oshirish orqali hajm tartibga solinadi. Davlat qimmatli qog'ozlarini bozorda sotish pul massasi hajmini kamaytiradi, davlat tomonidan sotib olinishi esa, aksincha, bu hajmni oshiradi.

RZB bozorni tartibga solish vositasi sifatida muhim rol o'ynaydi. Qimmatli qog'ozlar bozorining yordamchi funktsiyalariga xususiylashtirish, inqirozga qarshi boshqaruv, iqtisodiyotni qayta qurish, barqarorlashtirishda qimmatli qog'ozlardan foydalanish kiradi.

Samarali ishlaydigan RZB muhim makroiqtisodiy funktsiyani bajaradi, investitsiya resurslarini qayta taqsimlashga hissa qo'shadi, ularning eng foydali va istiqbolli tarmoqlarda (korxonalar, loyihalar) kontsentratsiyasini ta'minlaydi va shu bilan birga moliyaviy resurslarni rivojlanishi aniq belgilanmagan tarmoqlardan chalg'itadi. Shunday qilib, RZB bir nechta mumkin bo'lganlardan biridir moliyaviy hissalar bu orqali jamg'armalar investitsiyalarga aylanadi. Shu bilan birga, RZB investorlarga o'z jamg'armalarini saqlash va ko'paytirish imkoniyatini beradi.

Moliya vazirligi tomonidan O'zbekiston Respublikasining qimmatli qog'ozlar bozori to'g'risidagi qonunchilik talablariga rioya qilinishini ta'minlash yuzasidan bir qator nazorat tadbirlari amalga oshirilib kelinmoqda. Jumladan, Adliya vazirligida 31.07.2012-yilda 2383-son bilan ro'yxatga olingan “Qimmatli qog'ozlar bozorida axborot taqdim etish va e'lon qilish qoidalari”ning tegishli bandi talablari bajarilmaganligi uchun 10 ta holatda qimmatli qog'ozlar bozori professional ishtirokchilarining mansabdor shaxslariga nisbatan “Ma'muriy javobgarlik to'g'risida”gi kodeksning 1741-moddasiga asosan ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risida hujjatlar rasmiylashtirilib chora ko'rish uchun sudlarga yuborildi hamda sudlar tomonidan tegishli ma'muriy jazo choralarini qo'llash yuzasidan qarorlar qabul qilindi. Ma'lumot tariqasida shuni ma'lum qilamizki, quyida nomlari keltirilgan 10 ta qimmatli qog'ozlar bozori professional ishtirokchilarining mas'ul mansabdor shaxslariga nisbatan sudlar tomonidan 7 mln 290 ming so'm miqdoridagi ma'muriy jarima qo'llanildi hamda davlat budjetiga undirildi.

Xulosa qilib aytganda, moliya vazirligining kapital bozorini rivojlantirish departamenti tomonidan qimmatli qog'ozlar bozorini tartibga solish bo'yicha vakolatli davlat organi sifatida ommaviy axborot vositalari va (yoki) o'zining rasmiy veb-saytida amalga oshirilayotgan ishlarni qonunchilik talablari doirasida ochiq va shaffof ravishda qimmatli qog'ozlar bozori ishtirokchilariga oshkor etilishi bo'yicha tizimli ishlar olib borilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. "Qimmatli qog'ozlar bozori turlarining rivojlanish tarixi" Usmonova X, Toshkent -2006
2. Татьянаников В. Фондовый рынок: новый этап развития // Рынок ^нных буMar. - 2003. - № 6.
3. Sh. Sh Shoxa'zamiy "Фондовый рынок и Рынок ^нных буMar" Книга II, 2005
- 4 World Federation of Exchanges - Statistics/Monthly
5. www.sec.gov
6. www.wikipedia.org
7. www.uzse.com